

Ключевые слова: епистолярное наследие, Подольский губернский комиссар, Каменец-Подольский государственный украинский университет, Екатеринослав, Подольская народная управа, издательское дело, профессорская корпорация, В.А. Биднов, И.И. Огиенко, корреспонденция.

V. Adamski

**UNKNOWN LETTERS TO V.A. BIDNOV KAMIANECKYI PERIOD
(based on the State Archives Khmelnytsky region)**

Part of the letters of the famous cultural-educational, public and state figures to V.O. Bidnov, which are kept in the fund P-582 (Kamianets-Podilsky State Ukrainian University) of the State archives of Khmelnytsky region has been offered in the publication. The mails contain both private and official correspondence. In the messages the period of Ukrainian revolution of 1917–1920 has been reflected, and namely that vital stage of Vasyl Oleksiyovych, when he became the rector of extra-ordinary professor of Kamianets-Podilsky State Ukrainian University. The offered documents let us clear up a number of important aspects, connected with professional activity of V.O. Bidnov. At the same time epistolary collection allows us to trace participation of Vasyl Oleksiyovych in public projects, directed to strengthening national bases in cultural-educational practice of domestic state building. In general in the totality, this correspondence, which characteristic feature remains great informational content and topical diversity, is the example of successful combination by V.O. Bidnov scientific work and public affairs for the good of cultural development of Ukraine.

Key words: epistolary heritage, Podillia region province commissar, Kamianets-Podilsky State Ukrainian University, Katerynoslav, Podillia region national council, publishing business, professorial corporation, V.O. Bidnov, I.I. Ohienko, correspondence.

Отримано: 15.05.2014

УДК 93(271.2)«18/20»

О. Л. Баженов

**ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ В РОСІЙСЬКІЙ
ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

В статті висвітлюється процес становлення церковної історії як нового напрямку історичних досліджень в історіографії кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., під якою розуміється проникнення, хрещення, утвердження та розвиток християнської релігії та православної церкви на Русі та в Росії з кінця ІХ – початку ХІХ ст. Приділяється увага науковому доробку авторів, яких слід розділити на дві групи: церковних діячів, котрі започаткували вказані дослідження (Платон, Інокентій, Філарет, Макарій) та професійних істориків, які за допомогою історичної методології та широкого використання джерел значно розширили уявлення про процес хрещення і утвердження християнства на Русі, стосунки зі світською (князівською) владою тощо (Н.Я. Арістов, І.І. Малишевський, В.О. Ключевський, Є.Є. Голубінський, Є.В. Анічков). Охарактеризовано основні напрямки досліджень та подано стислий аналіз основних праць з історії християнізації давньоруської держави. З'ясовано,

що процес становлення церковної історії пройшов певну еволюцію – від створення узагальнюючих праць до вузькоспеціалізованих досліджень з окремих аспектів історії проникнення, становлення та розбудови християнської релігії на теренах Русі в домонгольський період.

Ключові слова: Київська Русь, церква, церковна історія, митрополит, хрещення, історіографія.

З утвердженням незалежності України перед науковцями постали нові проблеми, що були зумовлені становленням самостійної української науки, яка вже через призму власної історії та ідеології буде розробляти та трактувати ті чи інші події та явища власної історії. До таких важливих, насамперед, в ідеологічному плані проблем є християнізація Київської Русі в X-XIII ст., а саме процес та етапи становлення нової релігії, її особливості. Важливість даного питання підсилюється й тим, що в сучасних умовах на території України існують конфесії УПЦ МП, УПЦ КП, які вважають себе канонічними та виводять свою історію власне з часу Київської Русі і претендують на її історичну спадщину.

Історія досліджень православної церкви та окремих аспектів її становлення та утвердження, починаючи з давньоруського часу, має відносно невелику історію та свою специфіку. По-перше, цей напрям історичних досліджень започаткували не професійні історики, а релігійні діячі, зокрема московські митрополити Платон (П.Г. Левшин) Макарій (М.П. Булгаков) та ін., які в силу певних обставин підходили до розв'язання ключових питань з теологічної точки зору. По-друге, в радянський період, завдяки пануючій в історичній науці марксистсько-ленінській схемі, був започаткований формаційний (становий) підхід до вивчення історії, згідно якого, християнство в Київській Русі переважно розглядалося лише в контексті хрещення Русі. Одночасно проблема утвердження та розбудови православної релігії в давньоруській державі, за невеликим винятком оминалася, оскільки була «політично» незручною темою. Тому християнізація давньоруського населення XI-XIII ст., як правило, базувалося на дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст. з встановленим «формаційним» підходом та розглядалося виключно як становлення власне російської православної церкви.

Отже, зародження і становлення російської історичної науки припадає на середину XVIII ст. і пов'язано з діяльністю Г.Ф. Міллера, М.В. Ломоносова, В.М. Татищева, М.М. Щербатова та ін. Вказані автори, враховуючи фактичну відсутність досліджень та слабку джерельну базу з історії Росії, стали на шлях створення узагальнюючих праць з даного напрямку, який був швидко підхоплений іншими вченими. При цьому, в їхньому науковому доробку, головна увага була приділена переважно знаковим подіям з історії церкви, як наприклад прийняття княгинею Ольгою християнства або ж хрещення Русі князем Володимиром. Це зумовлювалося тим, що історичний процес розвитку держави в цілому, починаючи з Київської Русі, вказані автори пов'язували з

діяльністю, в основному, визначних осіб – князів, митрополитів, подвижників. І тому, проблеми церковної історії, під якою ми розуміємо висвітлення процесу проникнення, поширення, утвердження та розбудови християнства і православної церкви в давньоруській державі, розглядалися поверхово, без аналізу подій, і така ситуація тривала аж до початку XIX ст.

Тому одним з перших, хто започаткував дослідження історії становлення, утвердження та розбудови православної церкви на території давньоруської держави, а й згодом Росії, став митрополит Платон (Левшин) (1737–1812). Для своєї доби він був достатньо освіченою людиною і проявив себе не тільки як релігійний діяч, а й як історик, який прагнув створити сучасний, на той час посібник з церковної історії для студентів кафедри історії російської церкви при Московській духовній академії. В 1805 р. він опублікував двотомну працю «Скорочена російська церковна історія», яку по праву слід вважати першим науково-критичним дослідженням з історії церкви [1]. Хронологічно робота охоплює час з VII-VIII по XVIII ст. Її автор намагався критично підійти до розв'язання таких важливих питань як початки християнства на території давньоруської держави та хрещення Русі.

Починаючи церковну історію з часу хрещення Русі, Платон розглядав свій предмет в широкому геополітичному контексті взаємовідносин Русі з Візантією, Золотою Ордою та особливо римокатолицьким Заходом. Слід зауважити, що однією з характерних рис «Скороченої російської церковної історії» є яскраво виражене негативне відношення до Католицької церкви в цілому, що було зумовлено швидше політичними чинниками, ніж науковими.

Дослідження Платона не позбавлене недоліків, наприклад, не приділено уваги протистоянню язичництва і християнства після хрещення Русі, видавання легенд як історичних фактів (оповідь літописця про вибір ври князем Володимиром [1]) та ін. Попри це, поява подібних праць, за висловом К.А. Кузоро, стало актуальним та своєчасним, оскільки на початку XIX ст. досвід створення подібних узагальнюючих праць був необхідним [2, с.21-27]. Наступні узагальнюючі праці з історії православної церкви, в яких розкривалися питання утвердження та розвитку християнства на території Київської Русі були пов'язані з іменами єпископа Інокентія (І.Д. Смірнова), митрополита Макарія (М.П. Булгакова), архієпископа Філарета (Д.Г. Гумільовський) та інших.

У 1817 р. архімандритом (з 1819 – єпископ Пензенський та Саратовський) Інокентієм (І.Д. Смірновим), який на той час займав посаду ректора Санкт-Петербурзької духовної семінарії, було опубліковано двотомну працю «Нариси церковної історії від біблейських часів до XVIII ст.» [3], яка до 60-х рр. XIX ст. була головним посібником для слухачів духовних семінарій. На відміну від Платона (Левшина) дослідження Інокентія мало слабку джерельну базу та носило фрагментарний характер, оскільки складалося з низки нарисів, які автор і не намагався пов'язати між собою: «Пустиножителство», «Печерський монастир», «Достопам'ятні

лиця» тощо. На думку І.К. Смолича, дослідження Інокентія науковим назвати не можна через «поверховість» викладу матеріалу [4, с.55]. Церковна історія для Інокентія – це історія церковної ієрархії, подвиги «мужів благочестивих», знамень і чудес, звичаїв, обрядів, свят, богослужіння. Однак в його «Нарисах» великої уваги приділено аналізу «Повісті минулих літ» та її автору Нестору, якого Інокентій вважав «не заангажованим» в описі подій. Вслід за Платоном стверджував, що церковна історія Русі розпочинається з 988 р., тобто з моменту хрещення, приділяв увагу стосункам з католицькою церквою в давньоруський період.

Слід зауважити, що науковий доробок Платона, якого слід вважати «батьком» церковної історії в Росії мав значний вплив на сучасників і наступників, з кола яких слід виділити праці митрополита Євгенія (Є.О. Болховітінова) [5; 6], та єпископа Амвросія (А.А. Орнатський) [7], А.М. Муравйова [8].

Загалом, першим церковним істориком було властиве критичне ставлення до своїх досліджень. Митрополит Платон (Левшин), наприклад, прямо вказував на те, що його «Скорочена церковна російська історія» буде корисною деякий час в духовних училищах [9], а Інокентій (Смірнов) погоджувався, що його праця – лише схема, в межах якої читачу самому потрібно шукати джерела, щоби збагатити історію російської церкви подіями [10, с.1].

Таким чином, автори закликали до співпраці в розробці історії російської церкви всіх зацікавлених в цьому науковців. Проте узагальнюючий характер таких видань ще не означав, що історія російської церкви структурувалася даними дослідженнями в повноцінний науковий комплекс, оскільки фрагментарний характер введених у науковий обіг джерел, розпорошеність церковних архівів, недостатнє володіння першими церковними істориками методологією комплексного джерелознавчого дослідження і диктували по своїй суті нарисовий характер досліджень.

Відхід від нарисового характеру починає спостерігатися в дослідженнях Філарета (Гумільовського), який, практично по новому підійшов до історії християнства на Русі. Протягом 1847–1848 рр. було опубліковано найбільш відоме його дослідження «Історія російської церкви», яка вийшла в п'яти частинах. У цій праці Філарет запропонував нову періодизацію церковної історії, виділивши її на п'ять періодів, з яких перший охоплював час від «початку християнства в Росії до нашестя монголів (988–1237)» і стосувався проблеми утвердження та розбудови християнської церкви в давньоруській державі [11]. В кінці кожного випуску подано алфавітний покажчик визначних осіб і предметів, що не було загальноприйнятим у російських наукових дослідженнях до кінця XIX ст.

Окрім історичного блоку, в якому з'ясувалися проблеми початків християнства при перших київських князях (Аскольда, Діра, Олега, Ігоря, Ольги, Святослава), поширення нової віри на Русі та її боротьби з язичництвом, у дослідженні розглянуто такі напрямки як навчання, богослужіння, церковне правління та християнське життя [11, с.5-25, 25-34, 34-49, 49-57, 57-73]. Це дало

змогу, на відміну від попередників (Платона, Інокентія), вперше подати історію православної церкви як «єдине і живе ціле», на що вказує і Г. Флоровський [12, с.365].

Водночас Філарет (Гумільовський) опублікував низку інших історичних праць, з яких найбільш цікавою для нас є «Огляд російської духовної літератури: 862–1720» [13]. В ній автор з позицій критичного джерелознавства розглянув як давньоруське, так і візантійське літописання, що стосувалося періоду Київської Русі. Такий критичний підхід у майбутньому став домінуючим в історичній науці та досяг свого апогею в працях протоієрея О.В. Горського та Є.Є. Голубінського.

Що стосується О.В. Горського, то його слід вважати засновником підвалин церковного джерелознавства. Разом з К.І. Невоструєвим, за дорученням митрополита Філарета (В.М. Дроздова) було опубліковано дослідження «Описи слов'янських рукописів Московської синодальної бібліотеки», робота над яким тривала майже 14 років. З 1855 р. по 1869 р. вийшло 5 томів, в яких було проаналізовано та опубліковано ряд джерел давньоруського часу [14].

З-поміж релігійних діячів XIX ст. вагомий внесок у дослідження історії початків християнства на Русі здійснив митрополит Макарій (Булгаков). Серед його величезного доробку слід виділити «Історію християнства в Росії до рівноапостольного князя Володимира як вступ в історію російської церкви» [15] та дванадцятитомну «Історію Російської церкви», з яких перших три стосуються давньоруського часу. Зокрема, в першому із них викладено історію становлення християнства на Русі з 988 р. до часу митрополита Іларіона (988-1051 рр.) [16]. Другий том присвячено становищу православної церкви на Русі від митрополита Іларіона до митрополита Смолятича (1051–1147) [17]. В третьому тому висвітлено історію православної церкви в феодально-роздроблений період з 1147–1240 рр. [18]. Слід зауважити, що в деяких аспектах, зокрема періодизації історії церкви, погляди автора практично збігалися з класифікацією Філарета, хоча вони розробляли її ізольовано один від одного.

В цілому ж, вихід «Історії Російської церкви» митрополита Макарія засвідчив становлення історії російської церкви як науки, яку започаткували Платон (Левшин), Інокентій (Смірнов) та Філарет (Гумільовський).

Починаючи з другої половини XIX ст. проблемами дослідження історії церкви починають займатися світські історики. Так, вагомий внесок у розробку історії церкви вніс В.О. Ключевський який починав своє становлення як історика з дослідження окремих аспектів утвердження християнства в давньоруський період. Наприкінці 60-х на початку 70-х рр. ним було опубліковано рецензію на публікацію В.С. Іконнікова «Нові дослідження з історії давньоруських монастирів» (1869) [19], а у 1871 р. захищено магістерську роботу «Давньоруські життя святих як історичне джерело» [20]. В подальшому, окремі аспекти становлення православної церкви в Київській Русі були висвітлені в його найбільш

відомому «Курсі Російської історії», що побачив світ на початку ХХ ст. Загалом, В.О. Ключевський у своїх дослідженнях одним з перших використав проблемний підхід до викладу історії.

В 70-х рр. ХІХ ст. було опубліковано ряд робіт присвячених історії церкви давньоруського часу з яких слід виділити дослідження М.Ф. Каптерева, в якому розкрито діяльність світських архієрейських чиновників у давній Русі [21]. Хоча дана праця стосувалася переважно московського періоду історії вчений зумів розкрити і довести ідею поступового, самобутнього еволюційного розвитку єпархіального управління домонгольської Русі, з якими він пов'язав не з грецьким впливом, а з місцевими політичними процесами. Цікавою, на наш погляд є праця П.М. Строева «Списки ієрархів та настоятелів монастирів Російської церкви» [22]. Дослідник створив детальний хронологічний список всіх єпископів по кафедр.

Дослідник Т.Ф. Барсов наприкінці 70 рр. ХІХ ст. публікує фундаментальну працю «Константинопольський патріарх та його влада над російською церквою», в якій досліджує становлення Константинопольського патріаршества та поширення влади патріархів на територію Русі починаючи з часу правління перших київських князів Аскольда і Діра і завершує виклад часом Василя ІІ, з якого російська православна церква веде самостійну історію від Константинополя [23]. Особливістю даного дослідження є введення в науковий обіг російської історичної науки широкого кола візантійських джерел, що, безперечно, посилювало науковість даної праці.

Загалом, в 70-80 рр. ХІХ ст. з'явився цілий ряд робіт в галузі дослідження як церковних джерел, так і окремих аспектів функціонування церкви в давньоруський час. Насамперед, слід виділити праці В.Н. Малініна, який займався описом «Злотоструя» за рукописом ХІІ ст. [24; 25] та І.В. Ягича, котрий здійснив успішну спробу систематизації давньоруських богослужбових книг та текстів [26]. Дослідження останнього мало вплив і на інших дослідників, з яких слід виділити М.П. Одинцова [27] та І.Д. Мансветова [28]. На прикладі «Повчання» Володимира Мономаха С.П. Протопоповим простежено релігійно-етичні переконання та життя давньоруського населення в домонгольський період [29]. Одну з перших спроб показати економічне життя церкви та з'ясувати його роль і вплив на економічні процеси, що відбувалися в давньоруській державі здійснив М.Я. Арістов [30]. Його науковий інтерес також був пов'язаний з дослідженням давньоруських літописів, й, зокрема, церковно-історичних аспектів їхнього змісту [31].

Окремі аспекти початкової історії християнства в Київській Русі розглянуто І.І. Малишевским, з доробку якого слід виділити дослідження ролі варягів у початковій історії християнства в Києві [32]. Ним також було з'ясовано проблему ідентифікації першого Київського митрополита [33] та проаналізовані Київські церковні собори [34].

Вагомий внесок у вивчення історії становлення і розвитку православної церкви на території Русі здійснило засноване

у 1872 р. Київське товариство літописця Нестора, яке об'єднало ряд відомих істориків: В.С. Іконнікова, В.Б. Антоновича, А.М. Лазаревського, А.Д. Воронова, Н.П. Дашкевича та ін., цією якою було сприяння розвитку російської історичної науки як політичної так і церковної переважно давньоруського періоду історії. Всього ж, до 1914 р. вийшло 24 томи «Читань».

Вже в першій книзі «Читань в історичному товаристві Нестора Літописця» (1879) були опубліковані розробки А.Д. Воронова та П.Г. Лебедінцева, що стосувалися латинських проповідників в Київській Русі X-XI ст. [35] та історії Дмитрівського монастиря в Києві, заснованого Ізяславом Ярославовичем [36]. В книзі другій «Читань», що вийшла в 1888 р. вагоме місце займає дослідження видатного російського історика, лінгвіста А.І. Соболевського, присвячене року хрещення князя Володимира [37] та пам'яткам давньоруської літератур пов'язаних із ним [38]. У них, на підставі різноманітних джерел, з'ясовується як біографія князя так і робиться спроба чітко визначити окремі питання хронології хрещення Русі. Окремо, в статті Ф.Я. Фортінського висвітлено хрещення князя Володимира в західних джерелах [39]. В подальших випусках з історії церкви давньоруського періоду слід відмітити П.Г. Лебедінцева, М.П. Істоміної, дослідження яких стосувалися іконопису Києво-Печерської Лаври [40] та київського митрополита XII ст. Михайла [41].

Найбільш значною працею кінця XIX – початку XX ст. став двотомник «Історія російської церкви» Є.Є. Голубінського. За своєю структурою, перший том «Історії» був розбитий на дві частини, які склали дві половини першого тому і були опубліковані у 1880 [44] і 1881 рр. [43]. В першій половині тому розглядалися проблеми проникнення християнства на територію Русі (глава 1), хрещення Русі Володимиром I (глава 2), церковне управління (глава 3) та освіта на Русі (глава 4). В другій частині першого тому висвітлено церковне будівництво та богослужіння (глава 5), чернецтво на Русі (глава 6) та виникнення ересі і стосунки православної церкви з іншими релігіями (глава 7).

В своєму підході до історичного матеріалу домонгольського періоду Є.Є. Голубінський широко застосовував критичний та історико-порівняльний методи, що не використовувалися раніше по відношенню до подібних тем досліджень. Завдяки цьому йому вдалося деміфологізувати ряд існуючих історичних тверджень про незмінність церковної ієрархії, стійкий союз між церквою та державою тощо. Ще одним цінним досягненням Є.Є. Голубінського стали його багаточисленні джерелознавчі та історіографічні вставки, що, безперечно, посилили науковість його дослідження. Слід також зауважити, що науковий доробок Є.Є. Голубінського й досі не втратив своєї актуальності і є, так би мовити, «настільною книгою» будь-якого дослідника історії становлення та розвитку православної церкви на Русі.

Загалом, кінець XIX – початок XX ст. були ознаменовані появою цілого ряду праць з історії православної церкви, з числа

яких слід виділити доробок А.В. Карташова, П.М. Гальковського, Є.В. Анічкова, М.Д. Приселкова, та ін. Так, А.В. Караташев в своїх «Лекціях по історії російської церкви» (1901) висвітлює історію християнства на Русі через призму, насамперед, політичної ролі церкви [44]. П.М. Гальковський в 1913 та 1916 рр. публікує фундаментальний двотомник «Боротьба християнства із залишками язичництва». В першому томі автор аналізує язичницькі вірування, які існували у східних слов'ян напередодні хрещення. Далі розглянуто історію боротьби християнства з ідолопоклонництвом та різними пережитками язичницької релігії – свободою статевих стосунків, культом предків, ведовством, чаклунством, забобонами тощо [45]. Другий том містить в собі тексти давньоруських повчань, спрямованих проти залишків язичницьких вірувань серед населення [46].

В схожому з П.М. Гальковським напрямком працював і Є.В. Анічков, який у 1914 р. опублікував монографію «Язичництво та Київська Русь», в якій, на підставі давньоруських літописів, досліджував язичницький побут і християнські повчання (частина перша) та язичницький пантеон і обрядовість (частина друга) [47]. Він одним з перших вводить в науковий обіг поняття двовір'я в часи Київської Русі, присвятивши висвітленню цього питання 12 главу своєї праці [47]. Згодом, вже в імміграції, у 1924 р. ним було опубліковано «Християнство і Київська Русь» [48], в якій розглядував окремі аспекти християнізації давньоруської держави, зокрема його утвердження в Північно-Східній Русі.

Найбільш неоднозначну оцінку в церковному середовищі отримала монографія М.Д. Приселкова «Нариси з церковно-політичної історії Київської Русі X-XII ст.». В ній він детально аналізує встановлення церковної ієрархії та грецької митрополії в Києві, подає історію Києво-Печерського монастиря та його взаємини з Київською митрополією [49]. Незважаючи на певні недоліки, дане дослідження і на сьогодні залишається найбільш яскравим в напрямку церковно-державних стосунків у Київській Русі.

Таким чином, наприкінці XVIII – на початку XX ст. відбувається становлення історії церкви, як окремого історичного напрямку досліджень. Безперечно, його оформлення, на початкових етапах, було пов'язано з діяльністю релігійних діячів (Платон, Інокентій, Філарет), однак згодом, в другій половині XIX ст. визначне місце в дослідженні проблем християнізації Русі починають відігравати професійні історики, котрі привнесли в даний напрямок історичні методи дослідження. Дослідження Є.Є. Голубінського, Є.В. Анічкова, П.М. Гальковського й досі не втратили своєї актуальності, хоча й потребують переосмислення з позицій сучасної історичної науки. Також слід відмітити практичну відсутність, на даному етапі, трактувань церковної історії як національної з боку українських дослідників, які почали формувати напрямок української церковної історії лише наприкінці 20-х рр. XX ст. і то, переважно в еміграції (І. Огієнко, А. Власовський та ін.).

Список використаних джерел і літератури:

1. Платон (Левшин). Краткая российская церковная история / Платон. – М. : Синодальная типография, 1805. – Т. 1. – 405 с.; Т. 2. – 390 с.
2. Кузоро А.К. Изучение истории российским духовенством во второй половине XVIII – начале XIX века / А.К. Кузоро // Вестник Томского государственного педагогического университета (ТГПУ). – 2011. – № 11. – С. 21-27.
3. Иннокентий (Смирнов). Начертание церковной истории от библейских времен до XVIII века в пользу духовного юношества / Иннокентий. – СПб., 1817. – Т. 1.
4. Смолч И.К. История Русской Церкви. 1700–1917 гг. / И.К. Смолч. – М. : Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 1999. – С. 55.
5. Евгений. Описание Киево-Софийского собора и киевской иерархии / Евгений. – К. : тип. Киево-Печерской лавры, 1825. – 272 с.
6. Евгений. Описание Киево-Печерской Лавры: С присовокуплением различных граммат и выписок, объясняющих оное, также планов Лавры и обеих пещер, Евгений. – К. : тип. Киево-Печерской Лавры, 1826. – 191 с.
7. Амвросий (Орнатский). История российской иерархии / Амвросий. – М. : Синодальная типография, 1807. – 643 с.
8. Муравьев А.Н. История российской церкви / А.Н. Муравьев. – СПб. : в типографии III Отд. Соб. Е.И.В. Канцелярии, 1838. – 370 с.
9. Платон (Левшин). Краткая российская церковная история / Платон. – М. : Синодальная типография, 1805. – Т. 1. – С. 1.
10. Иннокентий (Смирнов). Начертание церковной истории от библейских времен до XVIII века в пользу духовного юношества / Иннокентий. – М. : Синодальная типография, 1834. – 564 с.
11. Филарет (Гумилевский). История Русской церкви / Филарет. – М. : тип. В. Готье, 1859. – 305 с.
12. Флоровский Г.В. Пути русского богословия / Г.В. Флоровский. – Вильнюс : Вильчис, 1991. – С. 365.
13. Филарет (Гумилевский). Обзор русской духовной литературы: 862–1720 / Филарет. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1857. – 300 с.
14. Горский А.В. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Отдел I / А.В. Горский. – М. : Синодальная типография, 1855. – 339 с.
15. Макарий (Булгаков). История христианства в России до равноапостольного князя Владимира, как введение в историю русской церкви / Макарий. – СПб. : тип. военно-учебных заведений, 1846. – 421 с.
16. Макарий (Булгаков). История Русской церкви / Макарий. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1857. – Т. 1. – 292 с.
17. Макарий (Булгаков). История Русской церкви / Макарий. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1857. – Т. 2. – 368 с.
18. Макарий (Булгаков). История Русской церкви / Макарий. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1857. – Т. 3. – 340 с.
19. Ключевский В.О. Новые исследования по истории древнерусских монастырей / В.О. Ключевский // Православие в России. – М. : Мысль, 2000. – С. 411-461.
20. Ключевский В.О. Древнерусские жития святых как исторический источник / В.О. Ключевский. – М. : тип. Грачева и К°, 1871. – 465 с.
21. Каптерев Н.Ф. Светские архиерейские чиновники в Древней Руси / Н.Ф. Каптерев. – М. : тип. «Современные известия», 1874. – 239 с.
22. Строев П.М. Списки иерархов и настоятелей монастырей российской церкви / П.М. Строев. – СПб. : тип. В.С. Балашева, 1877. – 573 с.

23. Барсов Т. Константинопольский патриарх и его власть над русскою церковью / Т.Ф. Барсов. – СПб. : тип. П.А. Ремезова, 1878. – 592 с.
24. Малинин В.Н. Исследование Златоструя по рукописи XII в. императорской публичной / В.Н. Малинин // Труды Киевской духовной академии. – К., 1878.
25. Малинин В.Н. Владимир святой, как просветитель России / В.Н. Малинин. – К. : тип. Т.Н. Корчак-Новицкого, 1886. – 26 с.
26. Ягич И.В. Служебные минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь. В церковно-славянском переводе по русским рукописаниям 1095-1097. / И.В. Ягич. – СПб. : тип. Имп. Акад. Наук, 1886. – 944 с.
27. Одинцов Н.П. Порядок общественного и частного богослужения в Древней России до XVI в. Церковно-историческое исследование / Н.П. Одинцов. – СПб. : Издание книгопродавца И.А. Тузова, 1881. – 300 с.
28. Мансветов И.Д. Церковный устав (Типик). Его образование и судьба в Греческой и Русской Церкви / И.Д. Мансветов. – М. : тип. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1885. – 443 с.
29. Протопопов С.П. Поучение Владимира Мономаха как памятник религиозно-нравственных воззрений и жизни на Руси в дотатарскую эпоху / С. Протопопов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1874. – Февраль. – С. 231-292.
30. Аристов Н.Я. Промышленность Древней Руси / Н.Я. Аристов. – СПб. : тип. Королева и Ко, 1866. – 392 с.
31. Аристов Н.Я. Первые времена Христианства в России по церковно-историческому содержанию русских летописей / Н.Я. Аристов. – СПб. : Издание В.К. Симанского, 1888. – 188 с.
32. Мальшевский И.И. Варяги в начальной истории христианства в Киеве / И.И. Мальшевский // Труды Киевской Духовной Академии, 1887. – № 12. – С. 617-654.
33. Мальшевский И.И. Кто был первый митрополит Киевский / И.И. Мальшевский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1883. – № 10. – С. 123-171.
34. Мальшевский И.И. Киевские церковные Соборы / И.И. Мальшевский // Труды Киевской Духовной Академии, 1884. – № 3. – С. 487-538.
35. Воронов А.Д. О латинских проповедниках на Руси Киевской в X-XI вв. / А.Д. Воронов // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. Книга первая. 1873-1877 гг. – К. : В университетской типографии, 1879. – С. 1-21.
36. Лебединцев П.Г. Дмитриевский монастырь, устроенный в Киеве вел. кн. Изяславом Ярославичем, его судьба и местность / П.Г. Лебединцев // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. Книга первая. 1873-1877 гг. – К. : В университетской типографии, 1879. – С. 22-27.
37. Соболевский А.И. Год крещения Владимира св. / А.И. Соболевский // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. Книга вторая. – К. : тип. С.В. Кульженко, 1888. – С. 1-6.
38. Соболевский А.И. Памятники древне-русской литературы посвященные Владимиру св. / А.И. Соболевский // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. Книга вторая – К. : тип. С.В. Кульженко, 1888. – С. 1-68.
39. Фортинский Ф.Я. Крещение князя Владимира и Руси по западным известиям / Ф.Я. Фортинский // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. Книга вторая. – К. : тип. С.В. Кульженко, 1888. – С. 93-128.
40. Истомина М.П. К вопросу о древней иконописи Киево-Печерской лавры / М.П. Истомина // Чтения в историческом обществе Нестора

- летописца. Книга двенадцатая – К. : тип. Т.Н. Корчак-Новицкого, 1898. – С. 3-19.
41. Лебединцев П.Г. К вопросу о Киевском митрополите XII в. Михаиле / П.Г. Лебединцев // Чтения в историческом обществе Нестора летописца. Книга десятая. – К. : тип. Т.Н. Корчак-Новицкого, 1896. – С. 3-14.
42. Голубинский Е.Е. История русской церкви. Том 2. От нашествия монголов до митрополита Макария включительно. Первая половина тома : период второй, Московский / Е.Е. Голубинский. – М. : Университетская типография, 1900. – Т. 2. – 913 с.
43. Голубинский Е.Е. История русской церкви. Том 2. От нашествия монголов до митрополита Макария включительно. Вторая половина тома : период второй, Московский / Е.Е. Голубинский. – М. : Синодальная типография, 1904. – Т. 2. – 618 с.
44. Карташев А.В. Лекции по истории русской церкви / А.В. Карташев. – СПб. : Дух. акад., ценз., 1901. – 446 с.
45. Гальковский П.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси / П.М. Гальковский. – Х. : Епархиальная типография, 1916. – Т. 1. – 376 с.
46. Гальковский П.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси / П.М. Гальковский. – М. : Печатня А.И. Снегиревой, 1913. – Т. 1. – 308 с.
47. Аничков Е.В. Язычество и древняя Русь / Е.В. Аничков. – СПб. : тип. М.М. Стасюлевича, 1914. – 386 с.
48. Аничков Е.В. Христианство и Киевская Русь / Е.В. Аничков. – Прага, 1924.
49. Приселков М.Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII вв. / М.Д. Приселков. – СПб. : тип. М.М. Стасюлевича, 1913. – 430 с.

А. Л. Баженов

ХРИСТИАНИЗАЦИЯ КИЕВСКОЙ РУСИ В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX в.

В статье рассматривается процесс становления церковной истории как нового направления исторических исследований в историографии конца XVIII – начала XX в. Большое внимание уделяется научным работкам исследователей, которых можно условно разделить на две группы: церковных деятелей (Платон, Иннокентий, Филарет, Макарий) и профессиональных историков (Н.Я. Аристов, И.И. Мальшевский, В.О. Ключевский, Е.Е. Голубинский, Е.В. Аничков и др.), благодаря которым были расширены научные представления о процессах крещения и утверждения христианства на Руси. Охарактеризованы основные направления исследований и подан сжатый анализ основных трудов по истории христианизации древнерусского государства.

Ключевые слова: Киевская Русь, церковь, церковная история, митрополит, крещение.

O. Bazhenov

THE CHRISTIANIZATION OF THE KYIV RUSS IN THE RUSSIAN HISTORIOGRAPHY AT THE END OF THE 18-th – BEGINNING OF THE 20-th CENTURY

Becoming of church history as new direction of historical researches in historiography of end of XVIII – beginning of XX century, under that penetration, christening, statement and development of orthodoxy church

in Russ and Russia from IX to the end XIX of century. Is illuminated in the article paid attention to scientific work of authors who it follows be divided into two groups : church figures, that put beginning to the indicated researches (Platon, Inokentij, Filaret, Macarij) and professional historians who by means of historical methodology and deployment of sources considerably extended an idea about the process of christening and claim of Christianity on to Russ, relationships with society (princely) power and ets. (N.Y. Aristov, I.I. Malyshevsky, V.O. Klyuchevsky, E.E. Golubinsky, E.V. Anichkov). Basic directions of researches are described and the compressed analysis of basic labours is given with history of Christianity of the Old Russian state. It is found out, that becoming of church history passed a certain evolution – from creation of summarizing labours to the strictly specialized researches from the separate aspects in history of penetration, becoming and development of Christian religion on the territory of Russ in a the period before Mongols.

Key words: *Kyiv Russ, church, metropolitan, christening, historiography.*

Отримано: 15.10.2014

УДК 391:800.879

Л. А. Іваневич

СУЧАСНИЙ СТАН ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ВБРАННЯ ПОДІЛЬСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

У статті висвітлюється сучасний стан джерельної бази проблеми дослідження народного вбрання українців Поділля. Подається класифікація, характеристика та наукова оцінка музейних та інших джерел XIX – першої половини XX ст., а саме етнографічних колекцій, що стосуються подільського традиційного костюма усіх локальних зон краю.

Ключові слова: *народне вбрання, традиційний костюм, українці Поділля, XIX – перша пол. XX ст., джерельна база, музеї, етнографічні колекції, навчально-наукові лабораторії, приватні збірки, сорочки, поясний, плечовий і верхній одяг, головні убори, взуття, прикраси, пояси.*

У сучасних вимогах розвитку та пріоритетних напрямках розбудови України пізнання культурно-історичної духовної і матеріальної спадщини українців набуває нового змісту й особливого сенсу. І саме історико-етнографічні дослідження, які доповнюють загальну стратегію розвитку культури і духовності нації вважаються актуальною проблемою, що й досі розглядається без урахування її локальних ознак, відмін та етнореалій. У цьому сенсі великий інтерес для науковців становить колоритний історико-етнографічний регіон Поділля та, зокрема народне вбрання подільян, яке особливо виділяється серед багатой культурно-мистецької спадщини українського національного строю своїм різноманіттям, формуванням у комплекси окремих предметів, кольоровою гамою, матеріалом, унікальними оздоблювальними орнаментами і складними техніками їх виконання.